

Vel i spørresetninger: en pragmatisk analyse

Thorstein Fretheim

Vel som modalpartikkel forekommer ikke bare i utsagnssetninger, men også i ja/nei-spørsmål og i syntaktisk bundne halespørsmål (“tag questions”). Spørresetningspartikkelen *vel* har en semantikk som er vesensforskjellig fra semantikken til den liktlydende partikkelen inne i eller etter en utsagnssetning. I denne artikkelen får frie polære spørresetninger som modifiseres av *vel*, spesiell oppmerksomhet på grunn av den unike rollen de har i norsk talemål, og på grunn av de teoretiske konsekvensene av den pragmatiske analysen av *vel* som presenteres. *Vel* i en fri spørresetning leder adressatens oppmerksomhet i retning av en tanke som produsenten eksplisitt avviser som usann takket være semantikken til denne partikkelen. Det teoretiske rammeverket er relevanst teori.

Nøkkelord: spørresetning, polaritet, modalpartikkel, halespørsmål, relevanst teori, metarepresentasjon, kontekst, prosedural semantikk, informasjonsstruktur

1 Hva bruker vi syntaktisk bundne og syntaktisk frie spørresetninger til?¹

Begrepet “adressat” er som kjent én ting ved kommunikasjon mellom individer og en annen ting ved massekommunikasjon. Ikke fullt så opplagt er det at det finnes en spørresetningskonstruksjon i norsk talemål som krever to former for adressat. Disse får to ulike roller når spørsmålet inneholder ett bestemt språklig trekk, modalpartikkelen *vel*. At denne partikkelen er til stede i et ja/nei-spørsmål, innebærer at produsenten allierer seg med en DIREKTE adressat i sitt forsøk på å påvirke en INDIREKTE adressat med sin talehandling. Den direkte adressaten er den som spørsmålet er rettet til, og som produsenten normalt vil

1. Jeg vil takke en lydhør gruppe av diskusjonslystne tilhørere under den årlige konferansen *Grammatik i Fokus* i Lund, februar 2017, og spesielt Tolli Eyþórsson og Sirrý Sigurðardóttir. I tillegg takk til Maj-Britt Mosegaard Hansen og Rita Therkelsen, til Anders Vaa, til to anonyme fagfeller og til Wim van Dommelen som alltid stiller sin faglige ekspertise til rådighet når jeg har et prosjekt som berører prosodi på gang.

søke blikkontakt med; den indirekte adressaten er den eller de som talehandlingen er myntet på. Mer presist allierer produsenten seg med den direkte adressaten for at deres felles stemme skal få den indirekte adressaten til å endre sin oppfatning om det saksforholdet som ytringen beskriver. Jeg benytter meg av relevanst teori (Sperber & Wilson 1986/1995; Wilson & Sperber 2004; Carston 2002) for å gjøre rede for hvordan partikkelen *vel* i en polær spørresetning (ja/nei-spørsmål) KONTEKSTUALISERER².

Det semantiske forholdet mellom syntaktisk frie spørresetninger og syntaktisk komplekse utsagnssetninger med et adjungert halespørsmål (“tag question”) vil bli belyst i denne første delen av artikkelen. Fordelingen av negativ og positiv polaritet i den frie spørresetningen og i halespørsmålet bidrar til forståelse av hva som kommuniseres. Dessuten viser frie spørresetninger med partikkelen *vel* funksjonelle likheter med halespørsmål som inneholder *vel*. Forskjellene mellom dem er likevel minst like iøynefallende og interessante.

En polær spørresetning (ja/nei-spørsmål) med invertert plassering av subjekt og finitt verb uttrykker det som i relevanst teoretisk terminologi gjerne kalles en HØYERE ORDENS EKSPLIKATUR (Blakemore 1992; Wilson & Sperber 1993). Disse formidler produsentens modale holdning til en uttrykt proposisjon og gir informasjon om hva slags talehandling som utføres. For eksempel er spørsmålet i (1) tilnærmet åpent, mens (2) uttrykker produsentens tvil. (1) og (2) kommuniserer dermed forskjellige høyere ordens eksplikaturer. Adverbet *egentlig* fungerer konvensjonelt som uttrykk for skepsis når det opptrer i en spørresetning.

- (1) Har de spist noe?
- (2) Har de egentlig spist noe?

En utsagnssetning uttrykker ofte en basiseksplikatur (oftest bare kalt EKSPLIKATUR), i.e. et kommunisert påstandsinnhold (Sperber & Wilson 1986/1995; Carston 1988). Spørresetninger uttrykker normalt ingen eksplikatur, men partikkelen *vel* i hv-spørsmålet (3) avslører at ytringen er et retorisk spørs-

2. Ifølge relevanst teoretisk tenkning er konteksten til en ytring de tankene det er nødvendig å få aktivert i tolkingsprosessen for at en gitt ytring skal bli (tilstrekkelig) RELEVANT for mottakeren (Sperber & Wilson 1986/1995; Wilson & Sperber 1993, Wilson & Sperber 2004; Carston 1988, 2002). En språklig stimulus sies å være optimalt relevant hvis adressaten får et kognitivt utbytte som samsvarer med produsentens intensjon og i tillegg viser balanse mellom påkrevd prosesseringskostnad og oppnådd kognitiv effekt.

mål, så (3) kommuniserer faktisk ‘Den protesten betyr ingenting’, en tanke som teller som eksplikatur til tross for setningstypen.

(3) Hva betyr *vel* den protesten?

Jeg skal ikke si noe mer om bruken av partikkelen *vel* i hv-spørsmål. Mitt anliggende er bruken av *vel* som modalpartikkel i polære spørresetninger med positiv polaritet. Dette ordet er leksikalsk forskjellig både fra partikkelen *vel* i hv-spørsmål og fra demperpartikkelen *vel* i utsagnssetninger (Fretheim 1981). En polær spørresetning som er modifisert av *vel*, uttrykker en eksplikatur så *vel* som en høyere ordens eksplikatur, og den kontekstualiserer på en måte som sannsynligvis er unik i norsk grammatikk.

En allmenn interesse for forholdet mellom språklig uttrykk og kommunisert tanke har gjort den polære spørresetningen med partikkelen *vel* i postverbal posisjon til en svært interessant syntaktisk konstruksjon for meg. Før jeg går inn på de aktuelle dataene, er det naturlig å si noe om relevanteoretikernes pragmatiske analyse av polære spørresetninger generelt, uavhengig av det kommunikative bidraget fra eventuelle modale tillegg. Deirdre Wilson og Dan Sperber har definert den polære spørresetningen som en tolkning av et svar det vil være relevant for produsenten å få (Wilson & Sperber 1988a, 1988b). Det er i første rekke produsenten, ikke adressaten, som kan oppnå en positiv kognitiv effekt av det spørsmålet som stilles. En tanke som er lagret i spørsmålsstillerens langtidsminne eller er mentalt aktivert på grunn av et nylig opplevd sanseintrykk, kan bli bekreftet av adressaten og dermed styrket for produsenten. Den kan i motsatt fall bli avvist av adressaten, og da kan produsenten eliminere den fra sin mentale database og eventuelt erstatte den med en ny oppfatning som harmonerer med adressatens avkreftende svar.

Produsenten av en spørresetning METAREPRESENTERER den proposisjonen som adressaten identifiserer ved hjelp av kontekstavhengig, kognitiv bearbeidelse av setningens grammatikkdrevne logiske form (Sperber 2000; Wilson 2000; Noh 2000; Allott 2017; Fretheim 2010a). En METAREPRESENTASJON er bruk av en representasjon av et eller annet fenomen (for vårt formål en språklig stimulus) i den hensikt å representere en annen representasjon som den har en likhet med, enten formell (ikonisk) likhet eller likhet i betydning eller begge deler samtidig. Sentralt i denne sammenhengen står menneskets evne til å lese, eller bedre tolke, andre menneskers tanker (“mind-reading”). Når vi stiller et polært spørsmål, bekjentgjør vi at proposisjonen er en tanke vi forsøksvis tillegger adressaten, og vi ber adressaten ta stil-

ling til om vi har tolket riktig eller galt. Mer generelt er det tanketolking som kontinuerlig foregår i hodet på enhver som mottar språklige budskap, og enhver som ytrer seg i samsvar med egne antagelser om hva adressaten kjenner til fra før eller er ukjent med.

For at en spørresetning skal bli forstått som et åpent spørsmål stilt av en som ikke ønsker å bli oppfattet som forutinntatt, bør den uttrykke positiv polaritet. Den bør altså ikke inneholde noen negasjonsmarkør av typen *ikke*, *aldri*, og heller ikke noe polaritets sensitivt adverb som *lenger* eller en ekstraponert partikkel *da* uttalt med høytone. I (4) bidrar *lenger* og *da* hver for seg til å synliggjøre at produsenten uttrykker følgende høyere ordens eksplikatur: 'Jeg tror at den restauranten ikke ligger der nå'.

(4) Ligger den restauranten DER lenger, da?

Jeg sa at en polær spørresetning presenterer en tolkning av et svar fra adressaten som vil være relevant for produsenten. Når en metarepresentert tanke som produsenten tillegger adressaten ved hjelp av en negativ spørresetning, blir besvart med at tanken stemmer overens med virkeligheten, da får svaret relevans fordi det motsier det som så langt har vært produsentens syn (Wilson & Sperber 1988a, 1988b). Forutsatt at spørsmålsstilleren har tillit til adressatens kunnskap og integritet, vil hun da endre sitt syn. De negative spørresetningene i (5)–(6) antyder et mulig misforhold mellom produsentens og adressatens vurdering av saken, slik produsenten har tolket adressatens atferd (Fretheim 1998, 2014a, 2015a).

(5) Er du ikke trett?

(6) Skal du ikke øve litt?

(5) inneholder ingen spesielle modale elementer som avslører hva produsenten mener er mest sannsynlig, om adressaten har eller ikke har noen tretthets-symptomer. Den negative polariteten antyder likevel at det virker som om adressaten gir inntrykk av å ikke være trett, noe som kan ha overrasket produsenten. (6) inneholder et modalt hjelpeverb som peker i retning av deontisk modalitet, det vil si holdninger til den uttrykte proposisjonen som befinner seg i spekteret mellom det obligatoriske, via det foretrukne eller anbefalte til det valgfrie eller tillatte. Setningen formidler mer enn et ønske om å få vite om adressaten ikke snart skal gå i gang og øve. At det faktisk bør settes av tid til å øve, er en lett gjennomskuelig implikatur (Grice 1989; Carston 1988, 2002; Fretheim 1992a,

2009) som synliggjøres av flere samvirkende språklige midler i setning (6).³ Adverbet *litt* i (6) er et polaritetsfølsomt ord som ikke er tillatt i utsagnssetninger med negativ polaritet, med mindre negasjonen er metalingvistisk, som for eksempel når noen sier *Björg blei ikke LITT forbanna*, hvor poenget ikke er å benekte at Björg blei forbanna, men å påpeke at gradsadverbet *litt* ikke er dekkende for Bjørgs sinnstilstand i den omtalte situasjonen. I polære spørresetninger er derimot kombinasjonen av *ikke* og *litt* i orden. I (6) bidrar den til å gjøre det lettere for adressaten å oppfatte den kommuniserte anbefalingen, en talehandling som formodentlig utgjør ytringens vesentligste høyere ordens eksplikatur. *Litt* stenger for en forståelse av (6) som et uttrykk for at produsenten ønsker å få bekreftet at adressaten ikke har tenkt å øve, ikke noe mer enn det.

En syntaktisk bunden spørresetning som er adjungert til en foregående deklarativ setning, er ved første øyekast til forveksling lik de frie spørresetningene som metarepresenterer en tanke adressaten bes om å bekrefte eller avkrefte. Slike “tag questions” – halespørsmål eller tilhengerspørsmål – står som appendiks til utsagnssetninger med positiv eller negativ polaritet. Når den norske vertskapssetningen har positiv form, kan produsenten velge mellom to ulikt strukturerte halespørsmål. De interrogative appendiksene i (7) og (8), som uttrykker henholdsvis positiv og negativ polaritet, påvirker adressatens kontekstualisering av ytringen på litt forskjellig vis, men begge har en rolle som er tydelig beslektet med den funksjonen vi tillegger visse ikke-sannhetsfunk-

-
3. I relevanteoreetisk sammenheng er en implikatur en kommunisert tanke som adressaten oppfatter utelukkende ved å trekke slutninger basert på produsentens verbale stimulus tolket i en bestemt kontekst (Sperber & Wilson 1986/1995; Carston 2002; Fretheim 2009). Selv om avkodning av setningens semantikk er en forutsetning for avdekking av eventuelle implikaturer gjennom pragmatisk prosessering av setningen i en kontekst, vil ikke setningsemantikken bidra til komposisjonell oppbygging av implikaturer. Implikaturene skyldes i sin helhet pragmatisk prosessering. Relevans-teoriens implikaturbegrep skiller seg fra Grice's (Grice 1989; Huang 2015; Levinson 2000). Man anerkjenner ikke behovet for å integrere samtalemaksimene til Grice i en pragmatisk teori og avviser dermed brudd på såkalte samtalemaksimer som opphavet til implikaturer. I følge relevanteorien er uoverensstemmelsen mellom kodet setningssemantikk og det innholdet som produsenten formidler, oftest av mer dyptgripende art enn hva Grice så for seg. Relevanteoretikerne definerer grensen mellom eksplisitt og implisitt kommunisert innhold slik at mye av det Grice betraktet som implikatur, blir eksplikatur for dem. Dessuten forsvinner skillet mellom Grice's partikulære og generaliserte konversasjonelle implikaturer hos relevanteoretikerne, likesom skillet mellom konversasjonelle og konvensjonelle implikaturer. Til gjengjeld innfører relevanteoretikerne et skille mellom konseptuell semantikk og prosedural semantikk (“procedural semantics”) som ikke finnes hos Grice (se avsnitt 3). En konsekvens av etableringen av prosedural semantikk er at Grice's kategori konvensjonell implikatur faller bort.

sjonelle modalpartikler i høyre periferi, for eksempel partikkelen *da* etter spørresetningen i eksempel (4), eller demperpartikkelen *vel* heftet på en utsagnssetning (Fretheim 1981, 1991).

- (7) Du samler på frimerker, gjør du det?
 (8) Du samler på frimerker, gjør du ikke (det)?

Det i (7)–(8) er et anaforisk demonstrativt pronomen som har utsagnssetningen som språklig antesedent. Denne anaforen oppfatter jeg som obligatorisk til stede når vertskapssetningen har positiv polaritet, og som valgfri ved negativ polaritet, men her spiller dialektbakgrunn tilsynelatende en viss rolle.

Selv om vertskapssetningen i (7)–(8) er deklarativ, gjør halespørsmålet det klart at den uttrykte proposisjonen er metarepresentert. Den er ikke kommunisert som påstand, noe som i dette eksemplet ville være urimelig uansett, i og med at subjektpronomenet refererer til adressaten. Hva er så den pragmatiske forskjellen mellom (7) og (8)? Forutsetningen for å ytre (7) slik at det blir samsvar mellom språklig form og produsentens kommunikative intensjon, er at det utløsende fenomenet er et umiddelbart oppfattet sanseintrykk. Det kan være en språklig stimulus som tyder på at proposisjonen i utsagnssetningen er sann, eller synet av et frimerkealbum rett foran de samtalende personene. Hvis produsenten mener å huske at adressaten er filatelist, men ikke er sikker i sin sak, vil (8) være en mer passende språklig form. (8) kan ytres selv om det ikke finnes frimerker i de umiddelbare omgivelsene, og selv om frimerker ikke har vært noe tema i samtalen. En ytring av (7) blir derimot koherent, og relevant, bare dersom frimerkesamling allerede er et diskursaktivert begrep. (8) med negasjonsmarkøren *ikke* i halespørsmålet viser at det finnes et kontekstuelt grunnlag for spørsmålet i den talendes eget langtidsminne, i motsetning til hva (7) forteller. (8) er et ledende spørsmål i den forstand at det er forankret i produsentens bakgrunnskunnskap.

Som nevnt går den ene av to velkjente lesninger av negative spørresetninger ut på at produsenten tillegger adressaten en tro på at den metarepresenterte negative proposisjonen samsvarer med virkeligheten, mens den talende selv har det motsatte synet eller i det minste en mistanke om at adressaten tar feil. At produsenten tror adressaten er frimerkesamler, er den eneste rimelige slutningen når en fri negativ interrogativ som *Samler ikke du på frimerker?* ytres uten kontekstuelt forvarsel, ‘out-of-the-blue’. Hvis derimot frimerkesamling er det lokale temaet i samtalen, kan det negative spørsmålet *Samler ikke du på frimerker?* like gjerne fungere som spørsmål om å få bekreftet en mistanke om at

adressaten ikke er frimerkesamler. Tendensen til å benytte negativ polaritet i ja/nei-spørsmål for å uttrykke tro på det positive motstykket må ha oppstått gjennom metarepresentasjon av en tanke som avviker fra hvordan produsenten selv vurderer det omtalte saksforholdet, men så har bruksområdet etter hvert blitt utvidet til å gjelde situasjoner der produsenten er temmelig sikker på at de to er enige om sak (eller smak). *Smaker ikke dette fantastisk?* er vesensforskjellig fra det litt kryptiske *Smaker dette fantastisk?*, en replikk som i ytterste fall kunne tenkes å fungere som protest overfor en som har sagt at maten smaker fantastisk (kanskje et eksempel på ironistyrte metarepresentasjon av en positiv vurdering som tillegges adressaten). Normalt skyldes ikke den negative formen at produsenten innbiller seg at adressaten ikke liker maten.

At halespørsmålet i den komplekse setningen (8) ovenfor inneholder negativ polaritet, kan ikke skyldes en uenighet mellom de samtalende partene. Tvert imot kreves det epistemisk samsvar mellom innholdet i en deklarativ vertskapssetning og et halespørsmål som fungerer som modal kommentar til den. Slikt samsvar foreligger i (8) så vel som i (7). Som beskrevet ovenfor dreier kontrasten i innhold mellom (7) og (8) seg om hva slags kognitivt grunnlag produsenten har for å formode at vertskapssetningens positive proposisjon er sann.

Når den deklorative vertskapssetningen har negativ form, kan ikke halespørsmålet uttrykke negativ polaritet. Dette er en umulighet ikke bare i norsk talemål, men i alle grammatikker med tilsvarende syntaktiske konstruksjoner (Houck 1984). Positiv polaritet er obligatorisk i appendikset når vertskapssetningen uttrykker negativ polaritet. Adressaten til en ytring av (9) kan ha sagt noe som tyder på at han har vært speider, men produsenten stusser kanskje over dette og vil høre med adressaten om det medfører riktighet.

(9) Du gikk ikke i Speider'n, gjorde du det?

Den språklige formen i (9) kan åpne for en tanke om at produsenten vil betrakte et bekreftende svar *Jo* som rimelig nok og relevant nok (*Jo. Det er nok der du har meg fra, tipper jeg*). Finnes det så noe norsk halespørsmål med en alternativ form når utsagnssetningen er negativ, tilsvarende det valget vi har mellom *gjorde du det?* og *gjorde du ikke det?* når polariteten er positiv?

Før jeg besvarer dette spørsmålet, kan det passe å ta et blick på situasjonen i engelsk grammatikk. Engelsk tillater bare én språklig form for en "tag question" som er vedheng til en negativ utsagnssetning. Riktignok uttrykker man en pragmatisk forskjell mellom å la det interrogative tillegget ha stigende

intonasjon (for genuine spørsmål om bekreftelse) eller fallende intonasjon (for å minne adressaten på at vertskapssetningen forteller sannheten), men når vertskapssetningen er negativ, finnes det ikke noe kontekstuet støttet valg mellom to utforminger av appendikset, tilsvarende kontrasten mellom positivt og negativt appendiks når den engelske vertskapssetningen uttrykker positiv polaritet, som i (10)–(11) (jf. det norske paret (7)–(8)).

- (10) You collect stamps, do you?
 (11) You collect stamps, don't you?

I norsk grammatikk finnes det derimot to formelt forskjellige halespørsmål som kan føyes til en negativ vertskapssetning. De to strukturene – her illustrert ved kontrasten mellom (9), gjentatt her, og (12) – har forskjellige pragmatiske funksjoner, og forskjellen tilsvarer forskjellen mellom hvordan (7) (*Du samler på frimerker, gjør du det?*) kontekstualiserer, og hvordan (8) (*Du samler på frimerker, gjør du ikke (det)?*) kontekstualiserer. Mens svaret *Jo* på spørsmålet i (9) ikke nødvendigvis vil overraske produsenten, forventer produsenten av (12) å få bekreftet den proposisjonen som den negative vertskapssetningen metarepresenterer, altså svaret *Nei*.

- (9) Du gikk ikke i Speider'n, gjorde du det?
 (12) Du gikk ikke i Speider'n, gjorde du vel (det)?

På samme måte som (8) gir adressaten en forståelse av at produsenten har bakgrunnsinformasjon som støtter konklusjonen i den positive vertskapssetningen, gir partikkelen *vel* i (12) beskjed om at produsenten vet noe fra før som underbygger konklusjonen i den negative vertskapssetningen. Både *gjør du ikke?* i (8) og *gjorde du vel?* i (12) gjør talehandlingen til et ledende spørsmål stilt av en som trekker veksler på sin hukommelse. Halespørsmålet i (12) gir adressaten beskjed om at konklusjonen i vertskapssetningen bygger på noe den talende synes å huske. Denne kontekstuelle begrensningen skyldes partikkelen *vel*, så den gjelder ikke for (9).

(13) i setningsparet (13)–(14) viser etter min mening at produsenten er håpefull: det skulle ikke være nødvendig å bestille på forhånd. (13) antyder desuten at adressaten antas å være den av de to som har best kjennskap til saken. Alternativet i (14) med partikkelen *vel* ser ut til å bygge på lagret forhåndskunnskap i større grad, men likevel ville spørsmålet neppe ha vært stilt slik hvis ikke produsenten hadde ment å kunne oppnå et relevant, det vil si sant, svar fra

adressaten. Samtidig ligger det i (14) en mulig antydning om engstelse for at det faktisk kan være nødvendig å bestille på forhånd.

- (13) Det er ikke nødvendig å forhåndsbestille, er det det?
- (14) Det er ikke nødvendig å forhåndsbestille, er det vel (det)?

Hva er det historiske utgangspunktet for utvikling av de komplekse setningene der en positiv utsagnssetning følges av et halespørsmål som integrert del av den syntaktiske konstruksjonen? Det er en rimelig tanke at det har foregått en grammatikalisering (Hopper & Traugott 1993; Traugott & Heine 1991) av slike setningssekvenser som (15), med (16) som den diakrone prosessens sluttprodukt.

- (15) Det er nødvendig å forhåndsbestille, antar jeg. – Er det ikke det?
- (16) Det er nødvendig å forhåndsbestille, er det ikke (det)?

For at det syntaktisk uavhengige ja/nei-spørsmålet *Er det ikke det?* skal bli relevant i (15), er det bare den ene av to mulige høyere ordens eksplikaturer for negative polære spørresetninger som er aktuell. Det må være samsvar mellom spørsmålet *Er det ikke det?* og antagelsen om at det er nødvendig å forhåndsbestille. Den første setningen i (15) forteller eksplisitt at produsenten tror det er nødvendig å forhåndsbestille. For Wilson & Sperber (1988a, 1988b) er det mest relevante svaret på en negativ spørresetning et svar som bekrefter den negative proposisjonen man forbinder med den negative polariteten. En slik bekræftelse vil normalt imøtegå produsentens oppfatning, og i den grad det festes lit til adressatens viten og dømmekraft, vil utfallet bli at produsenten endrer sitt syn. Problemet med denne tankegangen er at *Er det ikke det?* i (15) ikke vil kunne tolkes som et spørsmål om å få bekreftet at det er unødvendig å forhåndsbestille. I så fall ville produsenten motsi seg selv. Dersom hun føler at hun muligens ikke har dekning for den uttrykte troen på at det er nødvendig å forhåndsbestille, kan hun legge inn en disjunksjon, som i (17). Det vil få adressaten til å fokusere på det negative alternativet til hva utsagnssetningen forteller.

- (17) Det er nødvendig å forhåndsbestille, antar jeg. – Eller er det ikke det?

Mens frie negative spørresetninger er pragmatisk tvetydige grammatiske konstruksjoner som entydiggjøres i en gitt kontekst, uttrykker den bundne, negative

interrogativen i en kompleks setning som (16) med nødvendighet den samme epistemiske holdningen som den deklaratve vertskapssetningen.

Utsagnssetningen uttrykte positiv polaritet i (16), men hva er grunnlaget for det epistemiske samsvaret mellom *vel* i halespørsmål og vertskapssetninger med negativ polaritet? Interrogativpartikkelen *vel* forekommer ikke bare i syntaktisk bundne spørresetninger. Frie spørresetninger med *vel* hører og hjemme i norsk talemålls syntaks, selv om det viser seg at mange morsmålsbrukere ikke vedkjenner seg setningsstrukturer av typen (18) og (19). Noen sier at de vet om denne konstruksjonen, men at de aldri bruker den selv, andre sier den er ukjent for dem (Fretheim 2017a).

(18) Er det *vel* nødvendig å forhåndsbestille?

(19) Samler *vel* du på frimerker?

Jeg utførte en spørreundersøkelse blant 65 norske informanter i alle aldre, med ulik dialektbakgrunn, for å få svar på om det som her er presentert som setning (18), var en akseptabel setningsstruktur for dem. 41/65 avviste den, kun 24/65 godkjente den. Noen av dem som tilhørte minoriteten, tilføyde noen kommentarer om hvordan de ville bruke den. Deretter spurte jeg de 41 som ikke var komfortable med (18), om de anerkjente (14) *Det er ikke nødvendig å forhåndsbestille, er det vel?*. Den setningen var det ingen som avviste. De reaksjonene jeg fikk, kan sikkert tolkes på mer enn én måte. Det som står fast, er at de frie, *vel*-modifiserte spørresetningene er mer marginale i dagens norsk enn halespørsmål som inneholder partikkelen *vel*. De har også andre egenskaper, av syntaktisk, semantisk og prosodisk art, enn den mye mer brukte demperpartikkelen *vel* i utsagnssetninger, som i *Det er vel nødvendig å forhåndsbestille* (Fretheim 1981). Demperpartikkelen *vel* fungerer for eksempel like godt i setninger med negativ polaritet (*Det er vel ikke nødvendig å forhåndsbestille?*) som i setninger med positiv polaritet. Spørresetningspartikkelen *vel* hører ikke hjemme i setninger med negativ polaritet (**Er det vel ikke nødvendig å forhåndsbestille?*).⁴

4. Jeg har støtt på en person som ikke reagerte negativt på den uttrykte negasjonen i strukturen *Er det vel ikke nødvendig å forhåndsbestille?*. Årsaken til en slik godvilje må være at vedkommende helt korrekt forbinder den *vel*-modifiserte spørresetningen med en kommunisert tro på at det ikke er nødvendig å forhåndsbestille, og dermed oppfatter *ikke* som en naturlig ingrediens. Min oppfatning er at vi ikke har nådd et stadium i utviklingen av norsk talemål hvor vi kan fastslå at kombinasjonen av *vel* og *ikke* i frie spørresetninger er velformet.

Jeg skal presentere en semantisk og pragmatisk analyse av *vel*-modifiserte frie spørresetninger i neste hovedavsnitt. De er interessante i lys av nyere pragmatisk teori, særlig relevanst teori, og er etter min mening vel verd den oppmerksomheten jeg gir dem.

2 Syntaktisk frie spørresetninger med *vel*

Er frie spørresetninger av typen (18) utgangspunktet for en grammatikaliseringsprosess som gir halespørsmålskonstruksjonen i (14) som resultat, eller finnes det ikke tilstrekkelig støtte for en slik konklusjon? Bare den ene av de to mulige tolkningene av en negativ spørresetning som *Er det ikke nødvendig å forhåndsbestille?* gir et plausibelt grunnlag for en grammatikaliseringsprosess med den komplekse konstruksjonen *Det er nødvendig å forhåndsbestille, er det ikke?* som resultat. Jeg må innrømme at jeg ikke er fullt så sikker på at konstruksjonen i (18) – *Er det vel nødvendig å forhåndsbestille?* – er det historiske utgangspunktet for framveksten av konstruksjonen i (14) – *Det er ikke nødvendig å forhåndsbestille, er det vel?*. Dette skyldes i første rekke de spesielle betingelsene for korrekt pragmatisk prosessering som kodes når en fri spørresetning inneholder partikkelen *vel* i det syntaktiske midtfeltet.

Før jeg tar for meg disse betingelsene, vil jeg si noe om opphavet til partikkelen *vel* i spørresetninger og utbredelsen av et tilsvarende språklig virkemiddel i andre nordiske språk. Det er rimelig å anta at bruken av partikkelen *vel* i frie og bundne spørresetninger har kommet inn i språket gjennom lån fra dansk, det vil si lån av selve partikkelen og av hele det syntaktiske mønsteret. Slike setninger har riktignok en marginal status ikke bare i norsk, men og i dagens danske talemål. De tilhører ikke den språklige kompetansen til enkelte av mine danskspråklige informanter. Andre dansker har fortalt meg at de kjenner til dem, men de virker alderdommelige, atter andre forbinder dem med barnespråk. Svensk har overhodet ikke noe som minner om disse konstruksjonene.

Islandsk talemålsgrammatikk viser derimot en syntaktisk form med tilsynelatende samme funksjon som våre *vel*-modifiserte spørresetninger. Det som tilsvarende norsk *vel* i islandske spørresetninger, er en spesiell bruk av kvantoren *nokkuð* ('noe') (samtale med Tolli Eypórsson og Sirrý Sigurðardóttir). (20) viser den islandske utgaven av (18), og (21) er den tilsvarende islandske halespørsmålskonstruksjonen.

- (20) Er nokkuð nauðsynlegt að panta fyrirfram?
er Part nødvendig å bestille på-forhånd
'Er det vel nødvendig å bestille på forhånd?'
- (21) Það er ekki nauðsynlegt að panta fyrirfram, er það nokkuð?
det er ikke nødvendig å bestille på-forhånd er det Part
'Det er ikke nødvendig å bestille på forhånd, er det vel?'

Det er grunn til å anta at begge konstruksjoner, (20) og (21), skyldes lån fra dansk. Dansk har påvirket både islandsk og norsk (riksmål/bokmål) sterkt. Selv om de tilsvarende danske konstruksjonene har en svak posisjon i dagens danske talemål, ser jeg ingen bedre forklaring på hvorfor de finnes i islandsk og norsk, men ikke i svensk, enn at både norsk og islandsk har lånt dem fra dansk. Dette betyr ikke nødvendigvis at de norske konstruksjonenes strukturelle krav og semantiske innhold ikke er blitt justert etter at de fikk innpass i norsk talemål. Det finnes norske varieteter der det ikke er *vel* som brukes, men partikkelen *visst*, som i (18') og (14'). Dette alternativet er definitivt ikke importert fra dansk.

- (18') Er det visst nødvendig å forhåndsbestille?
(14') Det er ikke nødvendig å forhåndsbestille, er det visst?⁵

Erik Torp Nilssen er en informant som kjenner til denne bruken av *visst* fra sin oppvekst i Sarpsborg, Marit Julien kjenner den fra Solør, og jeg selv har benyttet *visst* i disse strukturene inntil ganske nylig. Det var *visst* som ble brukt i (min del av) Drammen da jeg vokste opp der. Ettersom jeg har fått forståelse for at det er *vel* som representerer noe tilnærmet standard talemål, har jeg ikke brydd meg med alternativet *visst* i denne artikkelen ut over å nevne at det eksisterer. En ytring av setningen *Er det vel nødvendig å forhåndsbestille?* kommuniserer eksplikaturen 'Det er ikke nødvendig å forhåndsbestille' og de to høyere ordens eksplikaturene 'Jeg vet at det ikke er nødvendig å forhåndsbestille' og 'Jeg avviser din tro på at det er nødvendig å forhåndsbestille'. Spørresetningen har positiv polaritet, så produsenten har tolket adressatens atferd som tegn på at

5. At Borthen & Knudsen (2014: 402) vurderer **Liker du visst epler?* som ugrammatisk, understreker nettopp at *visst* i spørresetninger har en relativt svak posisjon i befolkningen. For meg er den spørresetningen med *visst* uproblematisk om jeg betrakter den fra min barndoms språklige ståsted. Setningen betyr det samme som *Liker du vel epler?*, slik de *vel*-modifiserte spørresetningene blir beskrevet i denne artikkelen.

han mener den positive proposisjonen er sann. Det foreligger altså en språklig kodet konflikt mellom produsentens tanker og produsentens tanker om adressatens tanker, en konflikt som ikke kan oppheves, altså overstyres, av noen tilgjengelig kontekst. Adressatens oppfatning forkastes, og det kan i tillegg dreie seg om at det er forbudt å følge den opp med handling, som når noen ytrer (22).

(22) Kan de vel ta med seg papegøyen sin?

I (18) pekte predikatet *nødvendig* sammen med partikkelen *vel* på noe man ikke trengte å gjøre, mens *kan* sammen med *vel* i (22) peker på noe man ikke har lov til å gjøre. (18) og (22) uttrykker henholdsvis svak og sterk deontisk modalitet, altså 'Det er ok å la være å forhåndsbestille' og 'De har ikke lov til å ta med seg papegøyen'.

Den skjellsettende bruksbetingelsen for frie *vel*-modifiserte spørresetninger er, som nevnt i innledningen, at én adressat er utilstrekkelig. Man trenger to adressater, og de har ulike roller i diskurssammenheng. Jeg har kalt dem den direkte og den indirekte adressaten. Den direkte adressaten er den som produsenten henvender seg til (2. person) med et ønske om verbal tilbakemelding. Den indirekte adressaten er en tilstedeværende 3. person som er deltaker i samtalen. Det er denne personen som får en kognitiv effekt av ytringen, og som etter produsentens mening trenger den informasjonen som gis.

Den som bruker partikkelen *vel* i et ja/nei-spørsmål, er ikke ute etter informasjon som hittil har vært ukjent for henne selv. Dette har *vel*-modifiserte spørresetninger felles med retoriske spørsmål. Begge språklige fenomen innebærer en avvisning av en metarepresentert tanke som tillegges en annen part, for det retoriske spørsmålets del produsentens reelle eller innbilte meningsmotstander(e). Frie spørresetninger med *vel* brukes for å forkaste en metarepresentert tanke, men de har likevel en helt annen funksjon enn et retorisk spørsmål. Produsenten henvender seg til den direkte adressaten for å få vedkommendes støtte for den kommuniserte tanken som produsenten vil at den indirekte adressaten skal ta alvorlig. Ved hjelp av strukturen i (18) kommuniseres det at forhåndsbestilling er unødvendig. Dette skjer i en kontekst der produsenten har tolket den indirekte adressatens tanker og nå ønsker å fortelle, med verbal støtte fra den direkte adressaten, at vedkommende er på feil spor.

Wilson og Sperber (1988a, 1988b) betrakter polære spørresetninger som relevante for produsenten i den grad svaret fra adressaten tilfredsstillende forventning om relevans for den som stiller spørsmålet, men forekomster av *vel*-modifiserte spørresetninger er ikke først og fremst ment å være relevante for

spørsmålsstilleren. Produsenten tar det for gitt at den direkte adressaten vil bekrefte at sannheten ligger i det negative motstykket til den metarepresenterte positive proposisjonen. Det er den indirekte adressaten ytringen er ment å være relevant for. I den grad produsenten selv får en kognitiv effekt ut av ytringen, består den i beste fall i at den indirekte adressaten erkjenner at han tok feil.

Som ufravikelig bruksbetingelse krever altså *vel*-modifiserte spørresetninger et bestemt scenario. Det består i at produsenten allierer seg med en annenpersons adressat for å gi en indirekte tredjepersons adressat som er deltaker i samtalen, en positiv kognitiv effekt. Hensikten er å få den indirekte adressaten til å bytte ut sin gale oppfatning med det de andre to presenterer som sannheten. Unntaksvis er den indirekte adressaten ikke fysisk til stede, men da er forutsetningen at produsenten senere konfronterer vedkommende med støtten fra den direkte adressaten. De to adressatenes roller inngår i semantikken til den språklige konstruksjonen hvor *vel* er en bestanddel, ikke nettopp noen prototypisk semantikk for et språklig uttrykk, verken hos ikke-sannhetsfunksjonelle funksjonsord eller syntaktiske konstruksjoner.

3 Proseduralt innhold

Semantikk som består i at et språklig uttrykk ikke koder et begrep, men isteden gir adressaten en pekepinn om hvordan den pragmatiske tolkingen av ytringen skal gripes an, kaller relevante teoretikere for prosedural semantikk (“procedural semantics”). Det er i det vesentlige funksjonsord, i motsetning til medlemmer av åpne ordklasser, som har denne iboende egenskapen. I tillegg er den funksjonen man forbinder med en syntaktisk konstruksjon, ikke av begrepsmessig, men av prosedural art, og et intonasjonsmønster kan selvsagt heller ikke kode noe begrep.

Litteraturen om prosedural semantikk og de konsekvensene den får for utfallet av adressatens pragmatiske tolking har fått et betydelig omfang siden starten, og starten skyldes Diane Blakemore (1987). Senere viktige publikasjoner om “procedural meaning” er for eksempel Wilson & Sperber (1993), Blakemore (2002), Nicolle (2015), Carston (2016), Wilson (2016) og en rekke artikler i Escandell-Vidal, Leonetti & Ahern (2011). Hvordan prosedural semantikk påvirker den pragmatiske tolkingen av ytringer, har vært et gjennomgående tema i omtrent alt jeg har publisert de siste tjue åra, særlig med referanse til norske talemålsfenomen (Fretheim 1996, 1998, 1999, 2000a, 2000b, 2000c, 2001, 2002, 2006, 2007, 2010a, 2010b, 2010c, 2010d, 2011, 2012a, 2012b, 2013, 2014a, 2014b, 2014c, 2015a, 2015b, 2017b, 2017c, 2017d;

Fretheim & Amfo 2008; Fretheim, Amfo & Vaskó 2012; Fretheim, Boateng & Vaskó 2002; Fretheim & Johansson 2002; Fretheim & van Dommelen 2012).

Det prosedurale innholdet til språklige uttrykk vil svært ofte lede adresstatens tanker mot en kommunisert implikatur, og den prosedurale semantikkens betydning på det implisitte planet var det eneste som beskjeftiget Blakemore i pionerarbeidet hennes fra 1987. Wilson & Sperber (1993) argumenterte overbevisende for at prosedurale markører i språket også kan påvirke adressatens forståelse av hvilken eksplikatur og hvilke høyere ordens eksplikaturer som kommuniseres. I Fretheim (2000a) påviste jeg at den norske partikkelen *så* som hektes på et setningsfragment, ikke bare aktiverer slutninger som leder til en implikatur, men at den også bidrar til å bestemme ytringens eksplikatur. I replikkvekslingen i (23) bestemmer partikkelen *så* i svaret til B at eksplikaturen ikke går ut på at B ikke lenger røyker sigarer, men tvert imot at sigarer nå er det eneste B røyker. Sigarene utgjør unntaket som gjør at det rette svarordet ville ha vært *Jo*, ikke *Nei*.

- (23) A: Røyker du ikke lenger?
B: Sigarer, så.

Den prosedurale semantikken til partikkelen *så* krever at B's svar utvikles til en eksplikatur med positivt fortegn. *Så* gir adressaten A beskjed om å trekke slutninger for å avdekke den (eneste) positive proposisjonen som vil være relevant som svar på A's ja/nei-spørsmål. Eksplikaturen identifiseres på grunnlag av det generelle begrepet 'sigar', den konteksten som spørsmålet til A bidrar med, og den prosedurale informasjonen som *så* koder.

Partikkelen *vel* i frie spørresetninger har og en prosedural semantikk. Den får både den direkte adressaten som produsenten retter blikket mot, og den indirekte som legger merke til hva som foregår mellom produsenten og den direkte adressaten, til å danne seg en mental representasjon av tanker som motsier den positive proposisjonen som metarepresenteres. I tillegg koder *vel* en instruks til begge adressater om å plassere ytringen mentalt i en kontekst der de to gis ulike roller. Den direkte adressaten blir bedt om å bekrefte at den positive proposisjonen er usann, mens den indirekte adressaten blir bedt om å merke seg at både produsenten og den direkte adressaten stiller seg bak det som den *vel*-modifiserte spørresetningen kommuniserer, en eksplikatur med negativt fortegn og høyere ordens eksplikaturer som betyr at produsenten er sikker i sin sak og avviser den indirekte adressatens motsatte syn.

Se nå på replikkvekslingen mellom A og (den direkte) adressaten B i (24), hvor B₁, B₂ og B₃ skal leses som alternative svar. Disse dataene underbygger min hypotese om at B besvarer en påstand om at Jimmy Carter ikke var president i USA før Ronald Reagan. B utleder en negativ eksplikatur fra spørsmålet til A og reagerer direkte på den, ikke på den positive proposisjonen som B metarepresenterer i sin ytring. Svarordet *Jo* brukes for å bekrefte det positive motstykket til en eksplisitt uttrykt negativ proposisjon (se Fretheim 2017d om svarordas semantikk og pragmatikk). Spørsmål til A i (24) ser umiddelbart ikke ut til å ha en språklig struktur som er egnet til å uttrykke et kommunisert påstandsinnehold, en eksplikatur, men det faktum at *Jo* er et mulig svar og *Ja* et umulig svar i (24), viser at tanken om at Carter ikke kom før Reagan, er spørresetningens eksplisitt uttrykte påstand, ikke en implikatur som B avleder fra A's spørsmål. B's arbeid med å forstå ytringen til A omfatter semantisk avkodning i tillegg til pragmatiske slutninger som skyldes partikkelen *vel*, en kombinasjon som nettopp er et særmerke for eksplikaturer.

- (24) A: Kom vel Carter før Reagan?
 B₁: Jo.
 B₂: Nei.
 B₃: #Ja.

Vel viser at A tar avstand fra et syn på rekkefølgen av de to presidentene som den indirekte adressaten må ha uttrykt forut for (24). Svaret B₁ (*Jo*) fra den direkte adressaten B fungerer som påstand om at Carter kom før Reagan. Dette samsvarer med virkeligheten slik vi kjenner den. A har avslørt sin manglende kunnskap ved å uttrykke den negative eksplikaturen som svaret *Jo* imøtegår, altså 'Carter var ikke president i USA før Reagan'. Alternativet *Ja* i B₃ er inkoherent og irrelevant, for man kan ikke svare *Ja* på et spørsmål med negativt fortegn. I kontrast til *Ja* viser *Jo* i B₁ at B tar stilling til en proposisjon med negativt fortegn og avviser den som usann. A har benyttet en syntaktisk konstruksjon som indikerer at hun tar det for gitt at B deler hennes oppfatning. Svaret *Jo* i B₁ viser imidlertid at A har forregnet seg, for *Jo* uttrykker at Carters presidentperiode var før Reagans. Svaret *Nei* i B₂ bekrefter derimot A's negative eksplikatur og viser at den direkte adressaten B har like lite peiling som produsenten A.

Hensikten med en *vel*-modifisert spørresetning er som nevnt ikke å be om informasjon som produsenten mangler. Den ytringsfinale partikkelen *da* kan brukes etter en negativ spørresetning, som i (25), men ikke etter en spørreset-

ning som inneholder *vel*, som i (26). I (25) ber produsenten adressaten om å bekrefte at Carter var president i USA før Reagan, *vel* å merke dersom *da* uttales med høytone (Fretheim 2014a, 2015a). Hvis *da* uttales med lavtone, blir talehandlingen et spørsmål om å få bekreftet at den negative proposisjonen er sann. Produsentens signaliserte holdning til den metarepresenterte proposisjonen vil variere med intonasjonsmønsteret i ytringen, men talehandlingen er like fullt et ledende spørsmål.

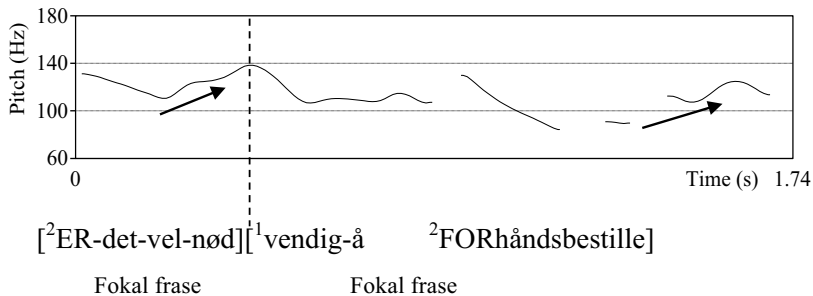
(25) Kom ikke Carter før Reagan, da?

(26) *Kom *vel* Carter før Reagan, da?

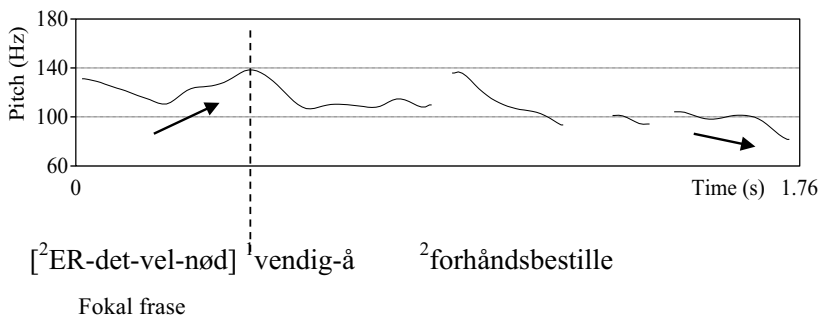
Kombinasjonen av *vel* og *da* i (26) gir et uakseptabelt resultat. Partikkelen *da* uttrykker at produsenten ønsker å få vite sannheten, men partikkelen *vel* i samme setning viser at produsenten ikke er i tvil om de faktiske forhold. *Vel* har en prosedural semantikk som er uforenlig med den prosedurale semantikken som slutningspartikkelen *da* koder. Før en har hørt den ekstraponerte partikkelen *da*, låter (26) som en uriktig opplysning om rekkefølgen på de to presidentene, men *da* på slutten av ytringen får en til å lure på hva produsenten egentlig mener med sin talehandling. Man kan med en viss rett hevde, som en anonym fagfelle gjorde, at det faktum at *vel* og *da* i (26) utelukker hverandre gjensidig, ikke skyldes et grammatikalitetsbrudd, men en semantisk anomali. I så fall tillater jeg meg å bruke asterisken foran (26) for å markere denne anomalien.

4 Informasjonsstrukturen i *vel*-modifiserte spørresetninger

Antallet intonasjonsstrukturer som egner seg for *vel*-modifiserte spørresetninger er svært begrenset. Figur 1 og Figur 2 viser grunntonekonturer for to av de mest aktuelle, illustrert med sørøstnorske ytringer av setningen *Er det vel nødvendig å forhåndsbestille?*. Til tross for at det finitte verbet bare inneholder én stavelse, legger man merke til at den første aksentenheten, til venstre for den brutte vertikale streken, uttrykker aksent 2 (angitt som ²) istedenfor aksent 1 (angitt som ¹). Dette skyldes sørøstnorsk aksentskifte, en valgfri prosodisk regel som utløses av en trykklett forekomst av negasjonsordet *ikke* eller en modalpartikkel, her interrogativpartikkelen *vel*, innenfor den aksentenheten som starter med en finitt verbform (Fretheim 2012b). Etter hvert vil det bli klart hvorfor dette skiftet fra underliggende aksent 1 til aksent 2 i verbet opptar meg.

Figur 1

Figur 2

Disse delvis identiske grunntonekonturene består begge av tre aksentenheter. Enhver aksentenhet starter med den aksentuerte stavelsen til en ordform. Den første aksentenheten i Figur 1 og Figur 2 omfatter segmentet '*er-det-vel-nød*', den neste inneholder segmentet '*vendig-å*' (fordi den aksentuerte stavelsen til adjektivet *nødvendig* er den midterste i den aktuelle produsentens tale) og den siste inneholder segmentet '*forhåndsbestille*'. Takket være kollega Wim van Dommelens kutting og spleising har de to første aksentenhetene fått nøyaktig lik grunntonekontur, mens den siste aksentenheten er markert annerledes i Figur 2 enn i Figur 1.

I østnorsk intonasjon er det bare stigende tonebevegelser som signaliserer at visse deler av ytringen er spesielt framhevet (Fretheim 1987, 1991, 1992b, 1998b, 2017b). Slike tonale stigninger går i retning av et maksimumspunkt i grunntonekonturen. Dette punktet markerer avslutningen på en FOKAL FRASE (Fretheim 1992a, 1992b; Nilsen 1992), og det høye toppunktet på slutten av de to stigningene i Figur 1 og den eneste i Figur 2 er den østnorske markeringen

av (fokal) FRASEAKSENT, det fonologiske trekket som gjør oss i stand til å identifisere fokale fraser i en østnorsk ytring. Med mindre aksentenheten består av en eneste stavelse, sammenfaller den østnorske fraseaksenten med en stavelse som ikke har ordaksent. Dette ser vi i Figur 1 og Figur 2, der den første, trykklette stavelsen *nød-* i ordet *nød'endig* opptrer på slutten av en fokal frase, mens resten av ordet, fra og med fallet til lavtone (aksent 1) i den aksentuerte stavelsen *-'ven-*, befinner seg utenfor den fokale frasen som starter med presensformen *er*. Stavelsen *nød-* er plassert på det punktet der den stigende tonen mot slutten av den fokale frasen er fullført, så den blir bærer av fraseaksenten.

I følge Trondheimsmodellen for norsk intonasjon (f.eks. Fretheim 1991; Nilsen 1992) er intonasjonsmønsteret i en ytring oppbygd i samsvar med et hierarki av konstituenten av typen aksentenhet (også kalt tonal fot) og fokal frase, den siste på et høyere nivå i intonasjonshierarkiet enn den første. Fraseaksenten, altså grunntonetoppen i den fokale frasens høyre kant, framhever den nærmeste (eller eneste) foregående syntaktiske konstituenten som har ordaksent. Ofte vil da den høye fraseaksenten ved slutt punktet for stigningen manifesteres innenfor en annen syntaktisk konstituent enn den som fraseaksenten framhever. For eksempel er det ikke predikatet *nødvendig* som framheves av den fraseaksenten som faller på den trykklette stavelsen *nød-*. En fraseaksent peker alltid bakover i ytringen mot en syntaktisk konstituent som er utstyrt med ordaksent.

Figur 1 inneholder to fokale fraser, hver med en avsluttende fraseaksent. Intonasjonen framhever infinitiven på tampen av ytringen i tillegg til det finite verbet i starten av den. I Figur 2 er det bare det finite verbet som framheves ved hjelp av fraseaksent. Den markert fallende tonebevegelsen i begynnelsen av infinitiven *forhåndsbestille* uttrykker østnorsk aksent 2. Dette grunntonefallet har ingen ting med fraseaksent å gjøre. Infinitiven ender på lavtone i Figur 2. Der finnes det ingen stigende tone på slutten av ytringen som gjør infinitiven prosodisk prominent. Det som befinner seg til høyre for den vertikale streken i Figur 2, tilhører ingen fokal frase og presenterer derfor informasjon som produsenten antar er aktivert i adressatens arbeidsminne. Begrepet 'forhåndsbestilling' må nylig ha vært brakt på bane i samtalen. Den intonasjonen som er brukt i Figur 1, krever derimot ikke at samtalen må ha dreid seg om hvorvidt forhåndsbestilling er nødvendig. Segmentet *nødvendig å forhåndsbestille* framheves av en fraseaksent på slutten av Figur 1, og slik intonasjon er i prinsippet i orden selv om spørsmålet om forhåndsbestilling ikke er diskursaktivert. På den annen side forutsetter partikkelen *vel* at man allerede er i gang med en diskusjon om nødvendigheten av å forhåndsbestille. Intonasjonen i

Figur 2 krever en slik kontekst, mens intonasjonen i Figur 1 er forenlig med den.

Intonasjon gir opplysning om hvor ytringens informasjonsstrukturelle Fokus befinner seg, og hvor i ytringen man finner kontekstuell gitt innhold (Fretheim 1991; Nilsen 1992; Lambrecht 1994; Gundel & Fretheim 2004). Det en oppnår når en lar en fraseaksent framheve en finitt verbform, er normalt ikke å få adressaten til å rette oppmerksomheten mot verbformen som sådan eller verbets leksikalske semantikk. Vanligvis er det setningens positive eller negative polaritet som framheves på denne måten. En slik prosodisk behandling av verbet er svært vanlig når setningen inneholder et finitt verb, men i en nektende setning kan fraseaksenten like gjerne plasseres på negasjonsordet. Fenomenet er kjent som POLARITETSFOKUS (Gussenhoven 1984; Fretheim 1991; Nilsen 1992; Fretheim & Nilsen 1992). Prosodisk polaritetsfokus er et sikkert tegn på at den eneste nye informasjonen i ytringen gjelder sannhetsverdien til den uttrykte proposisjonen. Proposisjonens begrepsstruktur er i sin helhet diskursgitt, så det er tilordningen av en sannhetsverdi som blir ytringens Fokus. Det er verdt å merke seg at denne sannhetsverdien ikke trenger å være kommunisert i den forstand at produsenten går god for den og informerer adressaten om dette. Ytringens polaritetsfokus kan reflektere produsentens tolkning av en annen persons forståelse av virkeligheten, og det er nettopp dette som skjer når produsenten av en *vel*-modifisert spørresetning knytter ytringens Fokus til den indirekte adressatens tro på den positive proposisjonen. Polaritetsfokus ser ut til å være et obligatorisk trekk ved intonasjonen i *vel*-modifiserte spørresetninger, men i kontrast til polaritetsfokus i uttalen av utsagnssetninger må da Fokus settes lik sannhetsverdien til den positive proposisjonen, en proposisjon som er sann i følge den indirekte adressaten, men usann for produsenten.

Når en talt ytring består av to fokale fraser, vil den ene frasen inneholde Fokus, mens den andre inneholder ytringens Tema. Trondheimsmodellen postulerer unntaksfrie regler for den intonasjonsbestemte plasseringen av Fokus og Tema i østnorske ytringer med to fokale fraser (se f.eks. Nilsen 1992). Jeg endret min oppfatning tidlig på nittitallet da jeg innså at man ikke trengte noe som minnet om algoritmiske prinsipper for å gjøre rede for fordelingen av de to motsatte informasjonsstrukturelle verdiene. Min reduktive løsning ble å betrakte det hele som et pragmatisk spørsmål. I (27) gjør intonasjonsfraseringen at vi må ty til kontekstuell informasjon for å avgjøre om produsenten kommuniserer (27a) eller (27b).

- (27) De satte SKOene-ved UTgangsdøra.
- a. Tema Fokus
 - b. Fokus Tema
- a. 'Det var ved utgangsdøra de satte skoene.'
- b. 'Det var skoene de satte ved utgangsdøra.'

Noen syntaktiske konstituenten er imidlertid mer opplagte Tema-kandidater enn andre i kraft av hva de denoterer, og noen er helt ubrukelige som Tema. Det finitte verbet i en setning befinner seg i den siste kategorien. I Figur 1 er yringsens Tema uttrykt i den siste av de to fokale frasene. Fokus er satt på det finitte verbet som representant for setningens positive polaritet. Dette prosodiske trekket utpeker ikke den nye informasjonen som produsenten formidler til den indirekte adressaten, derimot produsentens tolkning av den indirekte adressatens oppfatning av de faktiske forhold, en virkelighetsbeskrivelse som produsenten ikke går med på. For å få tak på den nye informasjonen i yrings-typen *ER det vel nødvendig å FORhåndsbestille?* må den indirekte adressaten gjøre bruk av sin intuitive viten om den prosedurale semantikken til partikkelen *vel*. Utelater vi *vel*, får vi *ER det nødvendig å FORhåndsbestille?*. Også her er det Fokus på den positive polariteten, og det er fortsatt slik at produsenten metarepresenterer en tolkning av adressatens syn på om det er nødvendig å forhåndsbestille. Faktisk får man til og med et inntrykk av at produsenten er skeptisk innstilt til den positive proposisjonen. Når *vel* er på plass i spørresetningen, er imidlertid talehandlingen ikke lenger et informasjonssøkende spørsmål. Via forventet støtte fra en direkte adressat blir talehandlingen omgjort til en påstand overfor en indirekte adressat.

Som enhver annen enstavelsesform har presensformen *er* aksent 1. Aksent 2 krever en ordform med minst to stavelser. Likevel viser den fallende tonen gjennom den yringsinitiale ordformen *er* i Figur 1 og Figur 2 at den prosodiske realiseringen inneholder den høytönen vi forbinder med østnorsk aksent 2. Dette muligjgjøres av at ordaksent i yringer ikke tilordnes isolerte ordformer, men ordformer som innleder en aksentenhet. Hvis aksentenheten inneholder mer enn én stavelse, finnes det en prinsipiell mulighet for valg mellom aksent 1 og aksent 2. I Figur 1 og Figur 2 omgjør en valgfri prosodisk regel en underliggende aksent 1 til den fonologisk motsatte aksent 2. Det språklige elementet som utløser en slik endring, er et trykklett funksjonsord i samme aksentenhet som det finitte verbet, i praksis enten en trykklett forekomst av negasjonsadverbet *ikke* eller en modalpartikkel.

De pragmatiske konsekvensene av aksentskifte utløst av *ikke* er beskrevet mest inngående i Fretheim (2012b). Presensformen *spiller* har underliggende aksent 1, men ved uttalen av (28b) har produsenten valgt å benytte muligheten for å la *ikke* utløse aksentskifte fra ¹*spiller-ikke* til ²*spiller-ikke*. Dette får informasjonsstrukturelle konsekvenser. I begge utgaver av (28) er den negative polariteten Fokus og den førstkommende søndagen Tema, men det er likevel en forskjell i informasjonsstruktur mellom (28a) og (28b).

- (28) a. De ¹SPILLer-ikke-på ¹SØNdag. (= På søndag er det ikke noe spilling.)
 b. De ²SPILLer-ikke-på ¹SØNdag. (= Den dagen da de spiller, er ikke søndag.)

Aksentskiftet i (28b) knytter negasjonen utelukkende til den angitte dagen: ‘De spiller, men ikke på søndag’. (28a) uten aksentskifte betyr ganske enkelt at det ikke spilles på søndag. Aksentskiftet i (28b) peker framover mot den siste fokale frasen og sørger for at adressaten forbinder negasjonen utelukkende med *søndag*. En lett tilgjengelig implikatur blir da at de spiller en annen dag.

En fraseaksent i en annen aksentenhet enn der hvor verbet befinner seg, er en betingelse for grammatisk korrekt bruk av aksentskifte i det finitte verbet. Derfor er det bare utgavene uten aksentskifte som er akseptable i (29). I (29b) er det ordaksent på *søndag*, men ingen fraseaksent på slutten av ytringen, så aksent 2 på verbet er ikke tillatt der.

- (29) a. De ¹SPILLer-ikke-på ¹søndag.
 b. *De ²SPILLer-ikke-på ¹søndag.

Når et annet trykklett funksjonsord enn *ikke* utløser aksentskifte, er det vanligvis ikke så lett å få øye på den pragmatiske effekten av denne valgfrie prosodiske regelen for sørøstnorsk, og når overgangen til aksent 2 skyldes spørresetningspartikkelen *vel*, vil jeg påstå at det er umulig å spore noen informasjonsstrukturell endring. (30b)/Figur 1 kommuniserer ikke noe annet eller noe mer enn (30a).

- (30) a. ¹ER-det-vel-nød¹vendig-å ²FORhåndsbestille?
 b. ²ER-det-vel-nød¹vendig-å ²FORhåndsbestille?

I (31b)/Figur 2 brytes regelen om at det skal finnes en fraseaksent et annet sted i ytringen, og likevel er det ikke noe galt med (31b). Denne partikkelen er den eneste potensielle utløseren av den valgfrie aksentskifteregelen i sørøstnorsk tale som er immun overfor kravet om en fraseaksent senere i ytringen.⁶

- (31) a. ¹ER-det-vel-nød¹vendig-å ²forhåndsbestille?
 b. ²ER-det-vel-nød¹vendig-å ²forhåndsbestille?

Hvordan har det seg at (31b) er velformet selv om intonasjonsstrukturen der bryter kravet om en fraseaksent senere i ytringen? Når aksentskiftet er utløst av spørresetningspartikkelen *vel*, er valget mellom aksent 1 og aksent 2 uten interesse for utfallet av adressatens pragmatiske bearbeidelse av ytringen. Informasjonsstrukturen er fastlåst på grunn av semantikken til partikkelen. Både aksentskiftet i verbet og partikkelen *vel* har en prosedural semantikk som påvirker adressatens pragmatiske slutninger om hva produsenten har til hensikt å kommunisere, men de informasjonsstrukturelle føringene som partikkelen gir, er av så kraftig art at kontrasten mellom aksent 1 og aksent 2 i verbet settes ut av spill. *Vel* krever at segmentet *nødvendig å forhåndsbestille* får en prosodisk behandling enten som Tema (Figur 1) eller som bakgrunnsmateriale utenfor en fokal frase (Figur 2). Den prosedurale semantikken til den valgfrie prosodiske regelen gir en instruks til adressaten om at det ordet som utløser aksentskiftet, skal relateres spesifikt til innholdet av en setningskonstituent som er gjort prominent ved hjelp av en fraseaksent. Den prosedurale semantikken til partikkelen *vel* viser derimot at det ikke er behov for noen fraseaksent noe annet sted i ytringen enn der hvor verbet og den partikkelen som utløser overgang til ordaksent 2, befinner seg. Fordi *vel* setter den prosedurale effekten av aksentskifteregelen ut av spill, er det tilsynelatende ikke noe problem at aksent 2 anvendes på verbet i Figur 2 selv om det ikke finnes noen fraseaksent på slutten av ytringen.

Den segmentalt identiske demperpartikkelen *vel* i utsagnssetninger har ikke den leksikalske egenskapen at den tillater brudd på kravet om en fraseaksent på et senere punkt i ytringen. (32b) er derfor ugrammatisk i motsetning til (31b).

- (32) a. Det ¹ER-vel-nød¹vendig-å ²forhåndsbestille?
 b. *Det ²ER-vel-nød¹vendig-å ²forhåndsbestille?

6. Immuniteten gjelder og for trykklett forekomst av *visst* i de dialektene der *visst* brukes som partikkel i polære spørresetninger istedenfor *vel*.

Klarest innvirkning på informasjonsstrukturen har aksentskiftet når utløseren er *ikke*, som vist i (28), men også demperpartikkelen *vel* i utsagnssetninger kan i noen grad påvirke adressatens forståelse av hvordan ny og diskursgitt informasjon er fordelt i setningen. (33a) og (33b) er ikke ekvivalente uttrykk.

- (33) a. De ¹DRO-vel-klokka ²ÅTTE?/.
 b. De ²DRO-vel-klokka ²ÅTTE?/.

(33a) uten aksentskifte antyder at produsentens usikkerhet (signalisert ved hjelp av demperpartikkelen *vel*) dreier seg om hvorvidt de dro eller ei, selv om det ikke kan utelukkes at usikkerheten knytter seg til det angitte tidspunktet. I (33b) med aksentskifte i verbet knytter usikkerheten seg entydig til tidspunktet for NÅR de dro sin vei, ikke OM de gjorde det. Aksentskiftet i verbet får adressaten til å forbinde demperpartikkelen *vel* direkte med tidsadverbialet *klokka åtte*, så bruk av aksent 2 på verbformen *dro* kan redusere prosesseringskostnadene for dem som behersker bruken av aksentskifteregelen.

Jeg har vist at spørresetningspartikkelen *vel* er en prosedural markør som setter sterke begrensninger på produsentens muligheter for å variere måten å intonere på. Den krever bruk av et intonasjonsmønster som ikke presenterer infinitiven *forhåndsbestille* i vårt eksempel som ytringens Fokus, men sørger for at Fokus begrenses til polariteten i setningen, og at infinitiven *forhåndsbestille* viser til et kontekstuellt gitt begrep. Grunntonekonturene i Figur 1 og Figur 2 oppfyller dette kravet.

5 Sluttkommentarer og teoretiske konsekvenser

Det individet eller gruppen av individer som antas å kunne oppnå en kognitiv effekt av en gitt ytring, er normalt ytringens adressat, men når ytringen er et informasjonssøkende spørsmål, er det rimelig å anta at det er produsenten selv som kan oppnå en kognitiv effekt dersom svaret fra adressaten i neste omgang gjør spørsmålsstilleren til adressat. Som nevnt i avsnitt 1, betrakter relevans-teoretikere som har beskjeftiget seg med spørsmål, en spørresetning som en tolkning av det svaret som vil være optimalt relevant for spørsmålsstilleren.

Retoriske spørsmål er et unntak. Poenget med et retorisk spørsmål er ikke å søke informasjon. Denne artikkelen har tatt for seg en annen type spørsmål i norsk talemål som ikke er informasjonssøkende i vanlig forstand. Jeg har gjort rede for de pragmatiske funksjonene til partikkelen *vel* i halespørsmål, primært som opptakt til beskrivelsen av frie spørresetninger som inneholder partikkelen

vel. Halespørsmålene er modale vedheng til en utsagnssetning. Når et hale-spørsmål inneholder partikkelen *vel*, vil talehandlingen blir oppfattet som et informasjonssøkende spørsmål med en forventning om at adressaten bekrefter den negative proposisjonen som den deklarativer vertskapssetningen uttrykker. En fri spørresetning som er modifisert av *vel*, er derimot ingen tolkning av et svar som vil være relevant for produsenten. Produsenten er overbevist fra før, og tanken bak ytringen er at innholdet skal være relevant for den indirekte adressaten, slik jeg benytter denne termen. *Vel* forteller oss at spørresetningen gjengir produsentens tolkning av en tanke som tillegges den indirekte adressaten. Produsenten avviser den eksplisitt som usann i kraft av den prosedurale semantikken til partikkelen.

En spørresetning med negativ polaritet gjengir produsentens tolkning av adressatens syn på saken, men kan samtidig sette adressaten på sporet av produsentens egen holdning, nemlig at det er det positive motstykket til den negative proposisjonen som stemmer overens med virkeligheten. Dette er en utpreget kontekstsensitiv forståelse av hva spørresetninger med negativ polaritet formidler. Konkrete forekomster av spørresetninger som blir brukt for dette formålet, kan gi adressaten en positiv kognitiv effekt dersom konsekvensen blir at adressaten gir slipp på sitt tidligere syn på det beskrevne saksforholdet og slutter seg til den oppfatningen som produsenten forfekter. Ytringen vil primært være relevant for adressaten, i strid med Wilson og Sperbers generalisering om hvilken part i samtalen et polært spørsmål er relevant for.

Vel-modifiserte spørresetninger med positiv polaritet har et funksjonelt slektskap med negative spørresetninger, men i motsetning til hva som gjelder for situasjonsbetinget tolking av negative spørresetninger, vil en spørresetning som inneholder partikkelen *vel*, ikke tillate noe kontekstavhengig slingringsmonn med hensyn til produsentens holdning til den positive proposisjonen som ytringen metarepresenterer. Produsenten presenterer det negative motstykket til den positive proposisjonen som det sanne alternativet, og denne forståelsen av hva produsenten kommuniserer, kan ingen kontekstuelle tegn på det motsatte rokke ved. Det er tenkelig at den benektende kraften som ligger i et syntaktisk fritt, *vel*-modifisert spørsmål, tidligere har vært et kontekstbestemt element på linje med hva vi kan bruke spørresetninger med negativ polaritet til, men dette innholdsaspektet har i så fall blitt semantisert over tid. Partikkelen fastlåser produsentens holdning til den uttrykte positive proposisjonen som usann og det negative motstykket som sant.

Både modale partikler og syntaktiske konstruksjoner (som kan inneholde en partikkel som ingrediens) koder et proseduralt innhold i form av en anbefal-

ing til adressaten om å innskrenke søket etter riktige pragmatiske slutninger på en bestemt måte. Noen prosedurale indikatorer hjelper bare et stykke på vei i det pragmatiske arbeidet med å trekke slutninger som oppfyller adressatens forventning om en relevant ytring, og de kan i tillegg være svake i den forstand at de lett blir redundante på grunn av en sterkere prosedural indikator i ytringen som peker i samme retning. En annen mulighet er at den potensielle pragmatiske effekten av en svak prosedural markør oppheves av en som er sterkere. Meg bekjent var Fretheim (2017c) den første publikasjonen overhodet som behandlet det relative styrkeforholdet mellom ulike prosedurale markører i samme ytring. Spørresetningspartikkelen *vel* er en kraftig prosedural markør som styrer produsentens valg av intonasjonsfrasering og reduserer eller eliminerer effekten av andre prosedurale markører, for eksempel sørøstnorsk aksentskifte i et finitt verb. Forskjellen i betydning mellom a-utgaven og b-utgaven i (34) og nøytraliseringen av den i (35) illustrerer det samme.

- (34) a. Finnes det en oppskrift?
 b. Finnes det noen oppskrift?
- (35) a. Finnes det vel en oppskrift?
 b. Finnes det vel noen oppskrift?

Den forsiktig uttrykte forskjellen i epistemisk holdning mellom det positiv-polære determinativet *en* i (34a) og det negativ-polære *noen* i (34b) forsvinner helt i (35). Når produsenten legger til *vel*, settes den prosedurale forskjellen mellom *en* og *noen* i spørresetninger ut av spill.

Relevansteorien anerkjenner tre former for kommuniserte fenomen som muliggjør pragmatisk utvikling av mentale representasjoner som gjør en ytring relevant for en mottaker. Relevans kan skyldes en eksplikatur som oppfattes av adressaten, en høyere ordens eksplikatur eller (minst én) implikatur, gjerne alle tre fenomen på samme tid. Språklige uttrykk med en prosedural semantikk skal lette det pragmatiske prosesseringsarbeidet. De kan bidra til å aktivere nødvendige premisser for adressatens valg av bestemte slutninger om produsentens kommunikative intensjon, premisser som ikke ville ha vært like tilgjengelige om uttrykket ikke hadde vært med. Dette er velkjente tanker innenfor relevansteorien, men spørresetningspartikkelen *vel* koder i tillegg en form for informasjon som aldri har vært nevnt i forbindelse med innholdet av partikler og konnektiver. Jeg sikter til den beskjedne *vel* gir om nødvendigheten av to nærværende adressater som produsenten gir to ulike roller i kommunika-

sjonssituasjonen. På grunn av partikkelen *vel* vil den indirekte adressaten umiddelbart skjønne at budskapet egentlig er ment for han, til tross for at produsenten henvender seg til den direkte adressaten og tar blikkontakt med den indirekte adressaten først etter at talehandlingen er gjennomført.

Demperpartikkelen *vel* og spørresetningspartikkelen *vel* er to forskjellige ord, selv om de opplagt nok har felles historisk opphav. At den første opptrer i deklarativer og den andre i interrogativer, bør neppe betraktes som noe bevis for at de ikke er forente på det leksikalske plan i dagens norsk, men selv der hvor det på overflaten ser ut til at det kan finnes et leksikalsk slektskap, viser de seg å være vesensforskjellige med hensyn til funksjon. Den negative utsagnssetningen i (36)–(37) har demperpartikkelen som vedheng i (36) og et halespørsmål med *vel* som vedheng i (37). Forutsatt at *vel* blir uttalt med høytone i (36), er partikkelen der forenlig med at produsenten prøver seg med et forslag: ‘Kunne det tenkes at hun var finsk?’. Partikkelen *vel* i halespørsmålet i (37) har den komponenten felles med *vel* i den frie spørresetningen (38) at den bare er forenlig med en tro på at damen ikke var finsk.

- (36) Hun var ikke finsk, *vel*?
 (37) Hun var ikke finsk, var hun *vel*?
 (38) Var hun *vel* finsk?

Legg merke til at det fungerer bra å sette adverbet *tilfeldigvis* inn mellom *ikke* og *finsk* i (36). *Tilfeldigvis* har da en grammatikalisert funksjon som modalpartikkel. Ordet gir prosedural informasjon om at produsenten er tilbøyelig til å tro at hun var finsk. Kombinasjonen av *ikke* og *tilfeldigvis* ville derimot ikke passe inn i (37), som inneholder en annen partikkel *vel* enn i (36), og av samme grunn passer *tilfeldigvis* ikke inn i (38). Setningen *Var hun vel tilfeldigvis finsk?* kan bare (til nød) bety at produsenten mener hennes finske nasjonalitet ikke var noen tilfeldighet. Her representerer *tilfeldigvis* et begrep. I spørsmålet *Hun var ikke tilfeldigvis finsk, vel?* representerer *tilfeldigvis* ikke det begrepet som vi gjenkjenner i adjektivet *tilfeldig*. Ordet fungerer bare som modulering i retning av en svakt kommunisert tro på at damen var finsk.

Partikkelen *vel* i halespørsmålet i (37) har ingen autonomi som leksikalsk enhet. De enkelte ordformene i et halespørsmål har ingen leksikalsk egenverdi. Det finitte verbet må være et hjelpeverb og det grammatiske subjektet må være et pronomen, begge språklige kopier av verbet og subjektet i vertskapssetningen. Disse trekkene gjør at halespørsmålenes form varierer sterkt, men semantiske forskjeller mellom norske halespørsmål knytter seg utelukkende til

kontrasten mellom positiv og negativ polaritet pluss nærvær eller fravær av partikkelen *vel* dersom polariteten er positiv. Et halespørsmål utgjør én strukturelt kompleks leksikalsk enhet. Det er leksikalsk sett på linje med andre modale markører adjungert til en vertskapssetning, som partikkelen *da, vel, jo*. I følge dette resonnementet finnes det tre forskjellige leksikalske enheter med strukturen til et halespørsmål i den formen for norsk talemål som er beskrevet i denne artikkelen: Aux + Subj *det*, Aux + Subj + *ikke (det)* og Aux + Subj + *vel (det)*.

Det ontologiske slektskapet mellom *vel* i halespørsmål og *vel* i frie spørresetninger er ikke fullstendig klart for meg. Den mest logiske tanken er utvilsomt at *vel* i halespørsmål er resultatet av en diakron grammatikaliseringssprosess med utgangspunkt i sekvenser av setninger der en utsagnssetning blir fulgt opp av en fri *vel*-modifisert spørresetning. Men partikkelen *vel* i frie spørresetninger har en prosedural semantikk som det ville være umulig å overføre til positiv-polære halespørsmål med *vel*. I tillegg er bruken av *vel* i syntaktisk ubundne spørresetninger tydeligvis sosiolingvistisk svært forskjellig fra bruken av *vel* i syntaktisk bundne spørresetninger. Min informantundersøkelse viser at mange ikke vedkjenner seg dem, selv om de ikke har noe problem med bruken av *vel* i halespørsmål.

Jeg kan tenke meg tre ulike forklaringer på forholdet mellom *vel* i halespørsmål og *vel* i frie spørresetninger. Hvis vi antar at halespørsmålene er grammatikaliserte utgaver av de frie spørresetningene, da er én mulig forklaring at resultatet av grammatikaliseringen kun har berørt de grammatiske trekkene ved de frie spørresetningene som logisk sett kunne overføres, utelukkende det som er forenlig med den modale funksjonen til et halespørsmål som er heftet på en utsagnssetning. En annen mulighet er at de frie spørresetningene utviklet de spesielle kontekstualiserende egenskapene som særmerker konstruksjonen, etter at halespørsmål med *vel* var blitt en etablert del av en kompleks syntaktisk konstruksjon, ikke nødvendigvis på norsk grunn, mer sannsynlig i dansk tale. Den spesielle prosedurale kodingen av et scenario med en direkte og en indirekte adressat med hver sine roller i diskursen gjelder nemlig ikke bare for norsk, det samme gjelder for danske frie interrogativer med *vel* i den grad de fortsatt er i bruk, og for islandske med *nokkuð*. Den tredje mulige forklaringen er at det ikke finnes noen grammatikaliseringssprosess som gir oss halespørsmål med *vel* som resultat, men at bruken av frie spørresetninger med *vel* tvert imot er av nyere dato enn bruken av *vel* i halespørsmål, og at de har oppstått gjennom en analogisk tetting av et hull. Altså, den antatte nyskapte konstruksjonen *Snødde det vel i juni?* forholder seg til *Snødde det ikke i juni?* som *Det snødde*

ikke i juni, gjorde det vel? forholder seg til *Det snødde i juni, gjorde det ikke?.* Personlig har jeg liten tro på denne tredje historien om forholdet mellom *vel* i halespørsmål og *vel* i frie spørresetninger, men jeg vil ikke driste meg til å utelukke noen av de andre to hypotesene.

Flere personer har uavhengig av hverandre fortalt meg at de personlig føler at frie spørresetninger med partikkelen *vel* har et barnespråkspreg. Jeg protesterer ikke mot denne koplingen, men det er slett ikke bare barn som bruker dem. Det er unektelig noe paradoksalt ved tanken at denne grammatiske konstruksjonen skulle være typisk for barnespråk, for man kan vanskelig tenke seg en mer kompleks konstruksjon, med hensyn til både strukturelle særtrekk og det prosedurale innholdet. *Vel* kontekstualiserer på en unik måte og synliggjør et eksplisitt kommunisert innhold som motsier den positive polariteten i spørresetningen. Dette tilsvarer til en viss grad det som skjer når en negativ spørresetning blir brukt med forventning om et positivt svar, bare med motsatt fortegn. På den annen side fastlåses den kommuniserte holdningen til den metarepresenterte proposisjonen, i motsetning til hva som gjelder for den kontekstbestemte tolkingen av negative spørresetninger.

Litteratur

- Allott, Nicholas. 2017. Metarepresentation. I Barron, Anne. Gu, Yuego & Gerard Steen (red.): *The Routledge Handbook of Pragmatics*. London: Routledge, 295–309.
- Blakemore, Diane. 1987. *Semantic Constraints on Relevance*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane. 1992. *Understanding Utterances: An Introduction to Pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane. 2002. *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borthen, Kaja & Cecilie S. Knudsen. 2014. Semantiske og pagmatiske aspekter ved trykklett *visst*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32(2): 360–411.
- Carston, Robyn. 1988. Implicature, explicature, and truth-theoretic semantics. I Kempson, Ruth M. (red.): *Mental Representations: The Interface Between Language and Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 155–182.
- Carston, Robyn. 2002. *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell.

- Carston, Robyn. 2016. The heterogeneity of procedural meaning. *Lingua* 175–176, 154–166.
- Escandell-Vidal, Victoria, Manuel Leonetti & Aoife Ahern. 2011. (red.): *Procedural Meaning: Problems and Perspectives*. Bingley, UK: Emerald Group.
- Fretheim, Thorstein. 1981. “Ego”-dempere og “alter”-dempere. *Maal og Minne*, 86–100.
- Fretheim, Thorstein. 1987. Pragmatics and intonation. I Verschueren, Jef & Marcella Bertucelli-Papi (red.): *The Pragmatic Perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 395–420.
- Fretheim, Thorstein. 1991. Intonational phrases and syntactic focus domains. I Verschueren, Jef (red.): *Levels of Linguistic Adaptation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 81–112.
- Fretheim, Thorstein. 1992a. The effect of intonation on a type of scalar implicature. *Journal of Pragmatics* 18(1), 1–30.
- Fretheim, Thorstein. 1992b. Themehood, rhemehood and Norwegian focus structure. *Folia Linguistica* 28, 111–150.
- Fretheim, Thorstein. 1998a. Intonation and the procedural encoding of attributed thoughts: The case of Norwegian negative interrogatives. I Rouchota, Villy & Andreas H. Jucker (red.): *Current Issues in Relevance Theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 205–236.
- Fretheim, Thorstein. 1998b. Intonation: Pragmatics. I Mey, Jacob L. (red.): *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Amsterdam: Elsevier, 404–407.
- Fretheim, Thorstein. 1999. “Det er bare det at ...”. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 17(1), 155–170.
- Fretheim, Thorstein. 2000a. Constraining explicit and implicit content by means of a Norwegian scalar particle. *Nordic Journal of Linguistics* 23(2), 115–162.
- Fretheim, Thorstein. 2000b. “Hurra for deg som fyller ditt år!”: om relativsetninger og årsaksforhold. I Andersen, Øivin, Kjersti Fløttum & Torodd Kinn (red.): *Menneske, Språk og Fellesskap: Festskrift til Kirsti Koch Christensen på 60-årsdagen 1. desember 2000*. Oslo: Novus, 53–70.
- Fretheim, Thorstein. 2000c. Procedural encoding of propositional attitude in Norwegian conditional clauses. I Andersen, Gisle & Thorstein Fretheim (red.): *Pragmatic Markers and Propositional Attitude*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 53–84.
- Fretheim, Thorstein. 2001. The interaction of right-dislocated pronominals and intonational phrasing in Norwegian. I van Dommelen, Wim A. & Thorstein Fretheim (red.): *Nordic Prosody: Proceedings of the VIIIth Conference, Trondheim 2000*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 61–76.

- Fretheim, Thorstein. 2002. Intonation as a constraint on inferential processing. I Bel, Bernard & Isabelle Marlien (red.): *Speech Prosody 2002*. Aix-en-Provence: SProSIG, Université de Provence, 59–64.
- Fretheim, Thorstein. 2006. English *then* and Norwegian *da/så* compared: A Relevance-theoretic account. *Nordic Journal of Linguistics* 29(1), 45–93.
- Fretheim, Thorstein. 2007. ‘Switch-polarity’ anaphora in English and Norwegian. I Nancy Hedberg, Nancy & Ron Zacharski (red.): *The Grammar–Pragmatics Interface: Essays in Honor of Jeanette K. Gundel*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 217–244.
- Fretheim, Thorstein. 2009. On the functional independence of explicatures and implicatures. I Behrens, Bergljot & Cathrine Fabricius-Hansen (red.): *Structuring Information in Discourse: The Explicit/Implicit Dimension*. Oslo Studies in Language 1. Oslo: University of Oslo, 17–32.
- Fretheim, Thorstein. 2010a. The metarepresentational use of main clause phenomena in embedded clauses. *Linguistics* 48(2), 301–324.
- Fretheim, Thorstein. 2010b. Demonstratives and reference to individuated objects vs. reference to properties of objects: A contrastive analysis. I Németh T., Enikő & Károly Bibok (red.): *The Role of Data at the Semantics-Pragmatics Interface*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 95–121.
- Fretheim, Thorstein. 2010c. Anaphoric and non-anaphoric uses of the Norwegian adverb *først* (‘first’): A pragmatic analysis based on a univocal lexical meaning. I Götzsche, Hans (red.): *Memory, Mind and Language*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 163–148.
- Fretheim, Thorstein. 2010d. Indefinite *such* and definite *these/those* in source texts and target texts. I Wałaszewska, Ewa, Marta Kisielewska & Agnieszka Piskorska (red.): *In the Mind and Across Minds: A Relevance-Theoretic Perspective on Communication and Translation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 246–267.
- Fretheim, Thorstein. 2011. Description as indication: The use of conceptual meaning for a procedural purpose. I Escandell-Vidal, Victoria, Manuel Leonetti & Aoife Ahern (red.): *Procedural Meaning: Problems and Perspectives*. Emerald: Bingley, 131–156.
- Fretheim, Thorstein. 2012a. Relevance Theory and Direct Reference Philosophy: A suitable match? I Wałaszewska, Ewa & Agnieszka Piskorska (red.): *Relevance Theory: More than Understanding*. Newcastle upon Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 1–20.
- Fretheim, Thorstein. 2012b. Norwegian Accent Shift triggered by the negation marker *ikke*: Is a unitary semantic account possible? I Harris, Stephen J.,

- Michael Moynihan & Sherrill Harbison (red.): *Vox Germanica: Essays in Germanic Languages and Literature in Honor of James E. Cathey*. Tempe, Arizona: ACMRS, 23-48.
- Fretheim, Thorstein. 2013. "Her om dagen" – om *her* som modifierende element ved tidsangivelse. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 31(1), 17–44.
- Fretheim, Thorstein. 2014a. Et relevanstestetisk blikk på likheter og forskjeller mellom partiklene *da* og *altså*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32(2), 197–256.
- Fretheim, Thorstein. 2014b. A pragmatic analysis of the Norwegian phrasal connective *for det* compared to its near synonym *likevel* ('nevertheless'). I Helland, Hans Petter & Christine M. Salvesen (red.): *Affaire(s) de Grammaire: Mélanges Offerts à Marianne Hobæk Haff à l'Occasion de ses Soixante-Cinq Ans*. Oslo: Novus Press, 235–256.
- Fretheim, Thorstein. 2014c. Response words are anaphors. I Burrige, Kate & Réka Benczes (red.): *Wrestling With Words and Meaning: Essays in Honour of Keith Allan*. Clayton, Victoria: Monash University Publishing, 175–200.
- Fretheim, Thorstein. 2015a. A relevance-theoretic perspective on the Norwegian utterance-final particles *da* and *altså* compared to their English counterpart *then*. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 247–284.
- Fretheim, Thorstein. 2015b. Grammatikalisering av adverbet *gjerne* i ulike varieteter. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 33(1): 3–48.
- Fretheim, Thorstein, 2017a. The Norwegian particle *vel* and the negator *ikke* as counterparts in interrogatives. Foredrag på konferansen *Grammatik i Fokus*, Lunds universitet, 2.-3. februar 2017.
- Fretheim, Thorstein, 2017b. The form and function of extrametrical, unaccented segments of East Norwegian utterances. I Abrahamsen, Jardar Eggesbø, Wim A. van Dommelen & Jacques Koreman (red.): *Nordic Prosody: Proceedings of the XIIth Conference, Trondheim, 2016*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Fretheim, Thorstein. 2017c. The speaker's derivational intention. I Padilla Cruz, Manuel (red.): *Relevance Theory: Recent Developments, Current Challenges and Future Directions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 33–58.
- Fretheim, Thorstein. 2017d. The pragmatics of 'Yes' and 'No'. I Assimakopoulos, Stavros (red.): *Pragmatics at Its Interfaces*. Berlin: de Gruyter, 175–200.
- Fretheim, Thorstein, Stella Boateng & Ildikó Vaskó. 2002. *Then* – adverbial pro-form or inference particle? A comparative study of English, Ewe, Hungarian, and Norwegian. I Jaszcsolt, K.M. & Ken Turner (red.): *Meaning*

- Through Language Contrast*. Vol. 2. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 51–74.
- Fretheim, Thorstein & Nana Aba Appiah Amfo. 2008. Reference, determiners and descriptive content. I Høeg Müller, Henrik & Alex Klinge (red.): *Essays on Nominal Determination*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 337–364.
- Fretheim, Thorstein, Nana Aba Appiah Amfo & Ildikó Vaskó. 2012. Token-reflexive, anaphoric and deictic functions of ‘here’. *Nordic Journal of Linguistics* 34(3), 239–294.
- Fretheim, Thorstein & Stig Johansson. 2002. The semantics and pragmatics of the Norwegian concessive marker *likevel*: Evidence from the English-Norwegian Parallel Corpus. I Breivik, Leiv Egil & Angela Hasselgren (red.): *From the COLT’s Mouth ... and Others’: Language Corpora Studies in Honour of Anna-Brita Stenström*. Amsterdam/New York: Rodopi, 81–102.
- Fretheim, Thorstein & Randi Alice Nilsen. 1992. The Norwegian broad-focus avoidance strategy. I Granström, Björn & Lennart Nord (red.): *Nordic Prosody VI*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 49–64.
- Fretheim, Thorstein & Wim A. van Dommelen. 2012. A pragmatic perspective on the phonological values of utterance-final boundary tones in East Norwegian intonation. *The Linguistic Review* 29(4), 663–677.
- Grice, H. Paul. 1989. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gundel, Jeanette K. & Thorstein Fretheim. 2004. Topic and focus. I Horn, Laurence R. & Gregory L. Ward (red.): *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 175–196.
- Gussenhoven, Carlos. 1984. *The Grammar and Semantics of Sentence Accents*. Dordrecht: Foris.
- Hopper, Paul J. & Elizabeth Closs Traugott. 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horn, Laurence R. 2004. Implicature. I Horn, Laurence R. & Gregory Ward (red.): *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 3–28.
- Houck, Noel. 1984. *The Pragmatics of Tag Questions: A Model for Epistemic Speaker-Hearer Acts*. PhD-avhandling, University of Southern California.
- Huang, Yan. 2015. Neo-Gricean pragmatic theory of conversational implicature. I Heine, Bernd & Heiko Narrog (red.): *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 615–639.

- Lambrecht, Knud. 1994. *Information Structure and Sentence Form: Topic, Focus and the Mental Representations of Discourse Referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, Stephen C. 2000. *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Nicolle, Steve. 2015. Diachronic change in procedural semantic content. *Nouveaux Cahiers de Linguistique Française* 32, 133–148.
- Nilsen, Randi Alice. 1992. *Intonasjon i interaksjon. Sentrale spørsmål i norsk intonologi*. Dr.art.-avhandling, Universitetet i Trondheim.
- Noh, Eun-Ju. 2000. *Metarepresentation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Sperber, Dan og Deirdre Wilson. 1986/1995. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Sperber, Dan. 2000. Metarepresentations in an evolutionary perspective. I Sperber, Dan (red.): *Metarepresentations: A Multidisciplinary Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 117–137.
- Traugott, Elizabeth Closs & Bernd Heine. 1991. (red.): *Approaches to Grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins.
- van Dommelen, Wim A. & Thorstein Fretheim. 2001. Prosodic cues in the pragmatic interpretation of postponed conditional clauses in Norwegian. I van Dommelen, Wim A. & Thorstein Fretheim (red.): *Nordic Prosody: Proceedings of the VIIIth Conference*. Frankfurt and Main: Peter Lang, 45–60.
- van Dommelen, Wim A. & Thorstein Fretheim. 2013. Intonational cues to the identification of propositional form and speech-act type in Norwegian. I Asu, Eva Liina & Pärtel Lippus (red.): *Nordic Prosody: Proceedings of the XIth Conference*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 401–410.
- Wilson, Deirdre. 2000. Metarepresentations in linguistic communication. I Sperber, Dan (red.): *Metarepresentations: A Multidisciplinary Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 411–448.
- Wilson, Deirdre. 2016. Reassessing the conceptual – procedural distinction. *Lingua* 175-176: 5–19.
- Wilson, Deirdre & Robyn Carston. 2007. A unitary approach to lexical pragmatics: relevance, inference and ad hoc concepts. I Burton-Roberts, Noel (red.): *Pragmatics*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 230–259.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 1988a. Representation and relevance. I Kempson, Ruth M. (red.): *Mental Representations: The Interface Between Language and Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 133–154.

- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 1988b. Mood and the analysis of non-declarative sentences. I Dancy, Jonathan, J. M. E. Moravcsik og C. C. W. Taylor (red.): *Human Agency: Language, Duty, and Value: Philosophy Essays in Honor of J. O. Urmson*. Stanford, CA: Stanford University Press, 77–101.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 1993. Linguistic form and relevance. *Lingua* 90, 1–25.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 2004. Relevance theory. I Horn, Laurence R. & Gregory L. Ward (red.): *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 607–632.

Summary

While English tag questions that may be appended to a declarative host displays either the same polarity or opposite polarities in host and tag when the polarity of the host is positive, a tag question appended to a negative host can only display positive polarity. This is true of Norwegian tag questions as well, and yet there are two types of positive-polarity tag question after a negative host, which activate different pragmatic inferences in the addressee's mind. The reason for this is that a positive-polarity tag after a negative host may or may not include a modal particle, *vel*, whose procedural meaning leads the addressee's pragmatic processing in a different direction than the corresponding positive tag unmodified by *vel*. The interrogative particle *vel* is also found in syntactically free polar interrogatives, and the gist of this paper is a relevance-theoretically inspired account of the semantic properties of polar interrogatives modified by interrogative *vel* and the pragmatic implications of the speaker's use of this particle in colloquial Norwegian. One peculiar thing about interrogatives modified by *vel* is that it contextualizes in a rather special way. It demands a scenario in which two different addressees are present, a 2nd person addressee whose role is to answer the question and a 3rd person addressee for whom the information conveyed is meant to be relevant.

Thorstein Fretheim

Institutt for språk og litteratur

NTNU

7491 Trondheim

thorsteinfret@gmail.com